

P. СТОЈАНОВА-МИРЕВА

ЗА ОРГАНИЗАЦИЈАТА И ФУНКЦИОНИРАЊЕТО НА САНИТЕТСКАТА СЛУЖБА НА ВТОРАТА МАКЕДОНСКА НАРОДНООСЛОБОДИТЕЛНА БРИГАДА

I. Неколку збора за местото и улогата на санитетот во НОБ на Македонија

Прашањето на санитетот, неговата потреба, организирањето и степенот на подготвеноста сообразно со развојот, траењето и карактерот на Народноослободителната борба правилно е согледано и поставено уште од почетокот на вооружената борба од највисокото место, од Врховниот штаб на НОБ и ПО на Југославија и од Главниот штаб на НОБ и ПО на Македонија.

Ваквиот однос кон санитетот бил диктиран и од објективната ситуација — во услови на потполна окупација на земјата, на перманентна и долготрајна војна на живот и смрт со завојувачот и окупаторот и со сите видови издајници и негови соработници, која со својот развој попримила сè повеќе и карактер на народна револуција при што сите народни сили беа насочени кон основната цел — да се доведе до крај победата на Револуцијата.

Оттука еден од факторите што требаше да помогне и што одигра значајна улога во победата на Револуцијата е и санитетот. А тој можеше да има други цели и задачи од тие на борбата, да помага на ранетите и болните, да ја организира здравствената служба во партизанските единици и во заднината, да ги намали болките и страдањата на ранетите борци и на болните, да им го сочува и поврати здравјето, а со тоа да му даде физички и психички здрав боречки кадар на движењето.

Иако се сфаќаше огромното значење на санитетот уште од првите денови на вооружената борба, прашањето за неговата организација, како и неговото функционирање во партизанските одреди и подрачјата, отпрвин не беше, а и не можеше да биде поставено целосно и единствено. Имено, во првите две години на вооружената борба не постоеја единствени упатства и прописи во овој поглед, така што неговото решавање беше препуштено на

самиот терен. Имено, секое подрачје, околија или град, дури и секој одред ова прашање го решаваше според сфаќањата за неговата важност, а и онака како што диктираа локалните прилики и потреби.

Притоа, организацијата на санитарската служба во Народноослободителната борба на Македонија, секако, треба да се гледа и проследува и низ призмата на нејзината зависност од степенот на развојот на вооружената борба. Зашто првобитните дејствија во Македонија на ударните групи, четите и одредите главно сврзани за одреден терен, соодветно се одразија и на обемот на санитарската служба во првите години од развојот на Народноослободителната борба во Македонија, речиси, сè до средината на 1943 година. Имено, со оглед на размерите на вооружените борби и акции бројот на ранетите и болните тогаш е релативно мал, а и раните на ранетите борци се од лесен карактер. Во 1941, 1942 и првата половина на 1943 година ранетите и болните партизани главно се испраќале на лекување во заднината, каде биле прифакани во подготвените за тоа простории, најчесто во градовите, а подоцна и по селата за која цел во секој град имаше двајца до тројца, па и повеќе лекари, припадници на движењето кои ги лекуваа и негуваа ранетите и болните партизани. Оттука може да се констатира дека во овој период сè уште немаме посебна организирана санитарска служба во одредите или во помалите партизански борбени групи, а и во заднината.

Меѓутоа, со формирањето на првите поголеми воени единици — баталјони и бригади, кон крајот на 1943 и почетокот на 1944 година во Македонија се создаваат и првите специјални воени санитарски служби. Имено, во ова време секоја бригада има своја самостојна санитарска служба со подвижна бригадна болница. На чело на бригадниот санитар стоеше лекар или медицинска сестра со испробана пракса, а беше организирана санитарска служба и во баталјоните и четите. Во отсуство на школуван медицински кадар во баталјонскиот и особено во четниот санитар беа задолжени со оваа задача болничари или за таа цел приучени борци — другарки преку краткотрајните санитарни курсеви.

II. Организација и функционирање на санитарот на Втората македонска народноослободителна бригада

Врз овие принципи беше и организацијата на санитарот и во Втората народноослободителна ударна бригада.

Посебно треба да се одбележи што штабот на Бригадата му придаваше големо значење на местото и улогата на санитарот и направи сè што можеше за да истиот се организира, да се реши

проблемот со најнеопходниот здравствен кадар, снабдувањето со инструменти и потребните лекарства за обезбедување здравствена заштита на борците во целата Бригада.

До почетокот на 1944 година, освен парцијалната грижа за ранетите, други зафати на овој план и во таков обем не се забележани пред сè поради немањето на медицински кадар во борбените редови. Меѓутоа, 20 јануари 1944 година претставува пресвртница во организирањето на санитетот со пристигнувањето на првиот професионален медицински кадар во нашите единици и веднаш, со одлука на Главниот штаб на Народноослободителната војска и партизанските одреди за Македонија, беа формирани посебни санитетски служби во Првата и Втората ударна народноослободителна бригада.

На чело на бригадниот санитет во Втората бригада стоеше бригаден санитетски референт, медицинската сестра Ружа Димитрова — Мирева (автор на прилогот). Прва грижа на бригадниот санитет беше да се изгради неговата организациона структура во Бригадата. По предлог на бригадниот санитетски референт штабот на Втората ударна бригада донесе одлука да се формираат санитетски служби и во баталјоните и четите. Одлуката беше јасна, но проблемот на кадарот за оформување на службата се испречи со сета своја острина, зашто школуван медицински кадар немаше, а не можеше да се чека, па поради тоа се пристапи кон создавање болнички кадар по пат на здравствен курс. Овој курс го посетуваа десетина борци — партизанки. На курсот се изучуваше прва помош, посебно давање прва помош на ранетите и болните и слично. Мораме да истакнеме дека резултатите од овој курс беа над очекувањата, а праксата ги надополни знаењата и празнините на курсот. Втора важна задача беше веднаш по формирањето на бригадниот санитет спроведување на систематски преглед на борците за да се утврди нивната здравствена состојба. Оваа работа беше извршена со успех и на тој начин штабот на Бригадата имаше точен увид во здравствената состојба и на физичката спремност на боречкиот состав.

Со формирањето на бригадниот санитет се вовеле и праксата на детален систематски преглед и на новопристигнатите борци со што се избегнуваше можноста во редовите на Бригадата да доаѓаат болни, односно физички неспремни борци, со што бригадата добиваше во својата борбена ударна сила.

Се разбира, посебно значајна и примарна задача на бригадниот санитет во својот негов состав беше перманентната грижа за ранетите и болните борци.

Така, Втората македонска ударна бригада лесно ранетите и болните борци ги лечеше во својата подвижна болница, а потешките случаи ги испраќање во болниците на слободната територија во Грција.

Со оглед на потребите, штабот и санитетот на Бригадата, уште во февруари 1944 година ја формира првата поголема болница во селото Зборско, на слободната територија во Мегленско, која можеше да прими околу 40 ранети и болни. Оваа болница имаше општ карактер, без хируршко одделение.

Првата постојана болница е формирана во месец мај 1944 година на слободната територија на Кожуф во месноста Црвена Вода со најнеопходните работи. Оваа болница имаше три големи павилјони, 150 кревети со чаршафи, амбуланта, трпезарија и друго. Во неа работеа двајца лекари, потребен помошен медицински персонал (медицински сестри и болничари), како и интендатура. Во прво време болницата беше постојана болница на Втората бригада, а од август 1944 година, по ослободувањето на Тиквешкијата, стана дивизиска болница и беше преместена во училиштето во селото Шешково.

Бригадната болница сè до мај 1944 година*) беше подвижна и се движеше заедно со Бригадата, односно со штабот на Бригадата. И покрај тоа што движењето на Бригадата за извршување на своите борбени задачи заедно со болницата, создаваше исклучителни проблеми, а особено го отежнуваше лечењето на ранетите и болните во услови на партизанско (герилско) војување, кога е бригадата во постојано движење, сепак, забележливи беа посебните напори не само на болничкиот туку и на штабниот персонал околу згрижувањето на болните и ранетите другари. Имено, пред секој покрет на Бригадата, во нејзиното движење или при стационарањето, една од првите грижи беа ранетите и болните другари. Така пред секој покрет на Бригадата бригадниот санитет секогаш правеше детален преглед во здравствената состојба на ранетите и болните и го организираше нивното пренесување, односно сместување. Исто така, штом ќе се стигнеше било каде прва грижа на штабот и санитетот беше сместувањето на ранетите и болните, преврзувањето на ранетите и употреба на лекарствата, потоа нивната исхрана и друго. Дури потоа луѓето од штабот и санитетот можеа да мислат за своето сместување, исхраната и починката. Притоа, посебно треба да се истакне самопрегорот, залагањето околу ранетите и болните на другарките од санитетот кое беше феноменално и не може да се опише со зборови. Имено, штом ќе се стигнеше во определеното место и самите уморни и исцрпени, тие забораваа на тоа и веднаш се зафаќаа за сложената и одговорна работа околу ранетите и болните. Благодарение на таквиот однос, грижата и негата на болните и ранетите другари, многу скапи животи беа оттргнати од смртта.

Посебно беше тешка задачата на санитетот на Бригадата на борбената линија. Со оскудни медицински средства, само на

---

*) Т.е. до формирањето на постојаната болница на Бригадата.

стотина метри од борбената линија, на отворсна ледина и без најосновни средства за анестезија мораше да се интервенира брзо и неодложно и да се спасуваат животите.

Како пример, наведуваме еден детал од борбата кај Кавадарци. Бригадата се подготвуваше да изврши ноќен напад на градот, меѓутоа таквата намера беше откриена од окупаторот, така што Бригадата мораше да води фронтална борба преку ден. Во неа имавме неколку лесно ранети, но пушкомитралезецот Атанас Забазанковски — „Рускиот“, беше тешко ранет. Бидејќи борбата сè повеќе се разгоруваше санитарскиот референт на Бригадата беше принуден брзо да интервенира зашто постоеше опасност ранетиот другар да искрвари. Интервенцијата се изврши во една суводолица со инструментите и медикаментите кои беа повеќе од скромни. Но со успешната интервенција крварењето беше спречено, за десетина дена раната заздраве и Рускиот повторно го зеде својот пушкомитралез со кој сееше страв, трепет и смрт сред окупаторските редови.

Или случајот со нападот на Бригадата на рудникот во Витолишта и на селата Витолишта и Полчишта. Нападот на рудникот беше најтежок. Се очекуваше тешка и крвава борба, зашто окупаторот го бранеше рудникот од три бункера. Од овие причини бригадниот санитар беше мобилен и се наоѓаше на самата борбена линија. Борбата беше повеќе од крвава. Требаше да се организира извлекувањето на ранетите од првата борбена линија и брзо да се преземат најефикасни мерки за нивното лечење. Зад борбената линија им беше дадена првата медицинска помош, а вечерта на една голема рамнина, под самото Добро Поле, ранетите беа најдетално прегледани, раните преврзани и како тешко ранети идниот ден со една десетина борци беа упатени во постојаната болница на слободната територија. Колку беше ефикасна, правовремена и стручна првата интервенција на бригадниот санитар, говори податокот што сите ранети другари оздравеа и брзо се вратија во бригадата. Дури оздравеа и другарот Киро Пунте за кој се сметаше дека тешко ќе издржи, бидејќи многу искрвари, а за трансфузија во тие услови не можеше да стане ниту збор.

Наведуваме и други податоци од дејноста, односно улогата на бригадниот санитар.

Имено, кога од месец мај 1944 година целата Тиквешија беше слободна територија под заштита на Втората ударна бригада и кога приливот на нови борци беше извонредно голем, штабот на бригадата презеде мерки приемот на доброволците, а и регрутацијата да тече поорганизирано, зашто сета слободна територија доби облици на државна организираност. Меѓу другото, прификањето на доброволците и регрутирањето на нови борби во Бригадата беше условено, т.е. не можеше никој да биде примен ако претходно не беше детално прегледан. Оваа мерка имаше и свое друго значење. Имено, во многу села (на слободната територија)

се спроведе редовна регрутација на машкото население врз два принципа — се мобилизираа здрави и млади и тоа само по еден од фамилијата. Машките глави што беа хранители на семејства не се земаа во војската. Исто така регрутирањето се вршеше по пат на комисиски преглед, а комисијата ја сочинуваа: бригадниот санитарски референт, заменик командантот на Бригадата и претставник на селските (месни) народноослободителни одбори. Како податок од работата на комисијата (во која главен збор го имаше санитарниот референт) го наведуваме деталот од нејзината работа во селото Стрмашево. Во еден убав сончев неделен ден, во училишниот двор беа се собрале околу триесетина кршци момци, здрави како дрен и полни со желба да стапат во бригадата. Комисијата, која работеше во една од училишните на училиштето, ги прегледа сите момчиња, но не можеше да ги прими сите сеедно што беа физички подготвени, од причината што скоро половината беа хранители на семејства. Многу време и зборови беа неопходни за да се убедат зошто тие мораат да останат во своите домови.

III. Најчести заболувања во Бригадата

Како што е речено погоре, во почетокот на вооружената борба многу поретки беа случаите на потешки ранувања и болни од инфективни болести. Но сè поголемото разгорување на борбата, како и формирањето на поголеми воени единици (баталјони, бригади, дивизии) што водеа долготрајни, тешки и крвави борби, сè почесто и фронтални, даваа можност за појавување на поголем број тешко ранети, а особено на тешки заболувања, посебно на инфективните кои понекогаш претставуваа главна тешкотија за нашите единици. За појавата и ширењето на инфективните болести причините се многустрани, особено тешките услови на герилското војување, интензивните тешки борби, постојани покрети, мобилноста и сл. Во тие околности немаше можност да се посветува повеќе внимание на личната хигиена, а особено да се спроведува потполна изолација на болните и друга превентива. Од друга страна, се чувствуваше недостигот од лекарски и друг стручен медицински кадар, како и недостатокот на лекарства и други болнички потреби. Исто така, за појавата на заразните и другите заболувања многу придонесуваше недоволната, едноличната, слабоквалитетната и нехигиенската исхрана, посебно нејзината недоволна калоричност што значеше и исцрпување, односно намалување на отпорноста на организмот на борците. Затоа, за сето време на борбата, тоа претставуваше латентна опасност од заболувања и скоро нерешлив проблем за воено-политичкото раковоство и за санитарот на бригадата.

Од сите заболувања најтешки беа инфективните, а борбата со нив беше најтешка и најдолга. Од заразните болести најчести беа дифтеријата, повратната треска, големите сипаници, црниот пришт и тифусот, потоа катарот во цревата и желудецот. Најопасната и најсмртоносна заразна болест којашто направи тукуречи пустош во единиците што ја сочинуваа главнината на НОВ и ПО на Југославија во времето на IV-та и V-та непријателска офанзива — пегавецот, за голема среќа, за сето време на борбата не се појави во единиците на НОВ и ПО на Македонија.

IV. — Обезбедување на санитетот на Бригадата со неопходни инструменти, лекови и друг санитетски материјал

Снабдувањето на санитетската служба со санитетски материјал за сето време на борбата со окупаторот беше една од неодољните и перманентните задачи на раководството на движењето како на слободната територија, така и во заднината. За разлика од времето на подготовките и почетокот на вооружената борба, снабдувањето со неопходниот санитетски материјал врвело поредовно со формирањето на првите покрупни единици и поголеми слободни територии т.е. од средината на 1943 и во текот на целата 1944 година односно до крајот на борбата. Во почетокот снабдувањето со санитетски материјал се вршело по пат на ангажирање на лекари и аптекари во градовите на окупираната територија. Но разгорувањето на борбата во 1944 година што имаше за последица појава на сè поголем број ранети, а и болни борци го изостри до крајни граници прашањето за снабдувањето на бригадата со санитетски материјал.

Затоа, во тој период како на целата територија на Македонија, така и во Тиквешкијата, Прилепско и Гевгелиско е создадена широка мрежа за снабдување на нашите единици, а и на бригадата со разновиден санитетски материјал чијашто порачка и дотурање се вршеше најчесто преку специјални курири. Но веќе од втората половина на 1944 година кога беа воспоставени постојани врски со нашите градови, снабдувањето со санитетски материјал се вршеше директно од градовите.

Секако треба да се подвлече и испораката на овој бесценет материјал и од страна на нашите сојузници. При секоја бригада тие имаа свои воени претставници за врска околу снабдувањето

на нашите единици не само со облека, оружје туку и со санитарски материјал.

Од изнесените податоци во овој наш скромн прилог, заклучуваме дека значаен придонес во успехот на нашата борба на воено-морален и политички план има и санитарската служба, организирана како составен дел на нашите воени единици и во заднината. Од друга страна, нејзиното постоење и дејност своевидно говори и за степенот на организираноста не само на нашите борбени единици туку и на Движењето воопшто.